

Szenti Tibor

**KÖZÖSSÉG ÁLTAL KIVÁLTOTT HALÁL,
VAGY BELSŐ KÉSZTETÉSBŐL FELADOTT ÉLET,
ILLETVE KÜLÖNFÉLE „WOODOO-JELLEGŰ” HALÁLNEMEK**

II. rész

4. Mai kórházi betegek woodoo-halála

Manapság mind gyakoribb eset, hogy az idős családtagokat hozzátartozóik szociális otthonba, kórházba teszik, azután „elfelejtik” őket meglátogatni, ill. a gyógyulásuk után kihozni. A családtagok nem egyszer valami ésszerű tény miatt nem tudják ellátni gondozásra, vagy csak társaságra vágyó szeretteiket, legtöbbször azért, mert egész nap távol vannak és dolgoznak. 1991-ben erről így írtam:

A kívülállók számára megdöbbentőnek ható, szomorú drámák zajlanak le nap, mint nap a kórházak betegágyain. A szakemberek számára ezek jól ismert és megszokott tények. Egyik kiváló belgyógyász szakfőorvosunk¹ elmondotta, hogy elesett öreg került az osztályára. A vizsgálatok megállapították róla, hogy nyugtalanító szervi betegségben nem szenved, egyszerűen elaggott, megfáradt. Néhány nap alatt feltöltötték a szükséges vitaminokkal, rendezték elakadt bélműködését. Ezzel az állapottal akár még évekig élhetett volna...

De nem akart. Várta egyetlen fiát, hogy majd hazaviszi. Minden látogatás előtt már fél órával kicsoszogott a folyósóra és leste az érkezőket. Akit nagyon várt, aki számára az életet jelentette volna, nem jött. Az öreg türelmes volt. Egy-két hét is eltelt, amikor ráébredt, hogy hozzá senki sem érkezik többé kívülről. Fölöslegessé vált. Lefeküdt az ágyba és azután már föl sem kelt.

A főorvos elmondotta, hogy megfelelő gyakorlattal lehet látni, ahogy az addig kutató szemekben egyszerre csak megtörik a fény. A beteg közömbös lesz. Újra elakad a bélműködése, rendszertelenné válik a szívritmusa. Akár mit csinálnak vele, nem segít. (Az ő gyógyszere nem a kórházban van!) Szakmailag úgy mondják ezt az állapotot, hogy *föladta*. Néhány napon belül az orvosi erőfeszítések, rábeszélések ellenére, csendben elhunyt.²

¹ Hódmezővásárhelyi Erzsébet Kórház. Dr. Cseuz Imre.

² Szenti T. 1991. 39.

Az alábbiakban példaként néhány konkrét esetet ismertetek. Semmiféle összefüggés nincs köztük, csak a mentális (és nem fizikai) halál ténye. Ezeknél az eseteknél épp az az érdekes, hogy ahány ember, annyiféle csalódás, szociális, családi, egyéni sorsháttér mutatkozik, és mindegyikük másként viselkedik. Ettől színes, ill. igen változatos az eseteírás is.

Az egyik férfibetegünk 1914-ben született özvegy, nyugdíjas gépjárművezető volt. Halálát megelőzően, egymást követően rövid időn belül két alkalommal került a hódmezővásárhelyi Erzsébet Kórházba. Először 1996. december 13-án a belgyógyászati osztályra, ahonnan 1997. január 9-én viszonylag jó állapotban távozott. *Emfizéma pulm.* (tüdőtágulat), (esetleg tüdőembólia is lehetett), *kardiomegália* (szívnagyobbodás), *pitvarfibrilláció* (szívpitvar-fali izomremegés) és *diverticulosis colonis* (vastagbél-tágulat) betegségekkel kezelték. A kórházi zárójelentésében megjegyezték, hogy a „Szomszédok hívják ki a mentőt a 82 éves idős férfi beteghez. Napok óta nem eszik, enyhén fullad.

1997. január 21-én a kórház belgyógyászati rehabilitációs osztályára került. A korábbi kórformák most is megtalálhatók voltak. Fölvételét a hozzátartozói *szociális indokokból* kérték. A beteget látogatták, sőt aggódtak érte, de otthoni ellátási gondok miatt egyelőre nem tudták hazavinni.

A férfi önállóan ellátta magát, tiszta tudati állapotú, nyugodt beteg volt. Alvása panaszmentes, érzékelése normális. Közepesen táplált, vérnyomása általában 120/80 Hgmm. Felvételekor csoportos tornát és koleszterinszegény diétát javasoltak neki.

A rendszeresen vezetett kórlapjából követem végig az oda bejegyzett fontosabb eseményeket³:

Jan. 22. Sokat sétált és tornázott, a közérzete jó. Jól evett.

Jan. 23. Fájdalmai vannak, feszült. Lelki támogatást igényel. Vérnyomása 140/80 Hgmm. Estére megnyugodott.

Jan. 24. Az egyik ápolója bejegyzi a javaslatát, hogy Magányérzet megszüntetése. Elbeszélgetés vele.

Jan. 25. Nyugtalan, mivel nincs széklete.

Jan. 29. Ezen az éjjel tele volt panasszal.

Jan. 30. A szívére és fulladásra panaszodik. Nem tud aludni.

Febr. 1. A fulladása enyhült, jól van.

Febr. 2. Gyenge, és panaszos.

Febr. 16. Gyenge, mosdatni szükséges, nem reggelizett, csak folyadékot ivott. Keveset akar mozogni, nyugtalan, egész éjjel jajgat.

Febr. 23. Nagyon fáj a háta.

³ Itt és más kórházi eseteknél is, mivel tanulmányom nem belgyógyászati, orvosi szakdolgozat, a beteg ellátására, kezelésére utaló több adatot nem ismertettünk. Etikai okok miatt, ill. a személyiségi jogok védelmében, rájuk vonatkozóan csak a woodoo-halállal kapcsolatos, legfontosabb történéseket jegyeztem föl.

Febr. 24. Panaszokkal van tele. Teljes kiszolgálást követel. Ki akar ugrani az ablakon. Köpete véres lesz.

Febr. 26. Erős zavartságot mutatott, agresszívvá vált, botja a raktárba került. Köpete változatlanul véres. (Az egyik ápolója elmondta, hogy amikor a csészét vitte neki, ki akarta verni a kezéből és szidalmazta.)

Febr. 27. A vizelete és a köpete is véres.

Febr. 28. Rácsos ágyba kerül nyugtalan, zavart állapota miatt. A rács felhúzva. Minden ruhát, takarót ledobált magáról.

Márc. 1. Keveset ivott. A vizeletét az ágyba engedte. Többször tisztázva. Látogatói nagyon aggódnak érte. Állandóan levetkőzik.

Márc. 2. Egész nap csendesen feküdt. Keveset evett, bőven ivott, de keveset aludt.

Márc. 3. Nagyon gyenge. 37,6 °C a testhőmérséklete.

Márc. 4. Fulladt, nem evett, folyadékot ivott.

Márc. 5. Délelőtt még gyengén volt, fulladt, folyadékot ivott és bőven vizelt. (Az ápolási célhoz beírták: nyugodt legyen, feszültségoldás.) Hajnali 3-kor csendben exitált.

A diagnózis szerint keringési és légzési elégtelenség végzett vele. A kórboncnok ehhez csak annyit tett kiegészítésül, hogy általános érlemeszesedés is jellemezte.

Attól kezdve, hogy lelkiileg föladta, gyorsan haladt a keringési rendszerének teljes összeomlásáig.

*

A másik esetünkben szereplő férfibeteg 1938-ban született, viszonylag még fiatal volt. 1968-ban motorbalesetet szenvedett, súlyos sérülésekkel. Agyi műtéten esett át, és a bal oldala bénult volt, ezért teljes ellátást igényelt. Bár családban élt, elvált. Rokkant nyugdíjas volt. Rokkant járművel közlekedett. Évek óta cukorbeteg, diétázik és reggel, este *inzulint* kap.

1996. november 28-án az intenzív terápiás osztályról került a belgyógyászatra. Ekkor még szondával táplálták. November 30-án a vércukra 3,9. A testhőmérséklete: 37,5 °C. December 11-én panasza már nincs, jól pihent, de mosdatni, forgatni kell, és *dekubitusza* (felfekvése) van.

A belosztályról december 17-én átkerült a belgyógyászati rehabilitációs osztályunkra *bronchopneumonia* (gócos tüdőgyulladás), *diabétes mellitusz* (cukorbetegség), és *arteriosclerosis* (agyér-ermeszesedés) diagnózissal. A tudata tiszta volt. A beteg nyugodt, alvása szakaszos. Hallása és látása csökkent. A vizelés és székelés normális. A lábán gyógyuló *dekubitusza* van.

Ettől kezdve így alakult a helyzete:

1996. dec. 18. Gyenge. Étvágya, közérzete viszont jó. Felültették. Egész nap láztalan, jól vacsorázott és aludt.

Ezekben a napokban általában jól eszik és alszik, sokat üldögél.

Dec. 25. Már egyedül mosdott. Kérte a tévét bekapcsolni.

Dec. 30. Kiültették egy ágy melletti székre. Javasolják a tornáztatását és a járókerettel való felállítását.

Dec. 31. Már kevés segítséget igényel az ellátásához. Ugyanakkor a társaságot igényli.

1997. jan. 2. Bár keveset akar mozogni, de jól evett és aludt.

Jan. 7. Könnyebben mozog, izomláza van.

Jan. 8. A fölfekvéstől eredő lábsebei szépen gyógyulnak.

Jan. 9. Jó hangulata van és jól evett.

Jan. 10. Bátrabban mozog, fölfekvése szépen gyógyul. Délután pihent, majd tévézett. Jól evett és aludt.

Világosan látható, hogy a gondos orvosi kezelés és az ápolás hatására súlyos betegségeiből mind inkább gyógyul. Viszont ettől kezdve egyre gyakoribb bejegyzés, hogy *rossz a közérzete*, amelyet ápolóinak elmondása szerint lelki bánata okoz. Ennek a következő napi egyik bejegyzés nyomatékot is ad:

Jan. 12. Nem akar meggyógyulni.

Ez az elhatározás egyre erősödik benne, és megfordul a helyzet: többnyire gyenge, rosszul van, de közben van egy-két nap, amikor jól érzi magát, így például:

Jan. 18. Jó hangulatban volt, jól evett, a folyosó végén elhelyezett tévét sokáig nézte.

Jan. 21. Nem akar mozogni. Infúziót kapott.

Jan. 30. Ingerlékeny, felülbírálja a gyógyszereit. Székletét az ágyba eresztette. (Első zavartsága is jelentkezik, mert nem emlékezett rá.)

Febr. 1. Viszonylag jól van, a hangulata is jó.

Febr. 2. Éjjel leesett az ágyról, fejét beverte, hányt és *hypozott* (vércukra nagyon alacsonyra esett). *Glucost* (megfelelő cukoroldatot) kapott, amely rendezte a vércukor-szintjét.

Febr. 3. Nagyon válogat, nem ízlenek neki a felkínált ételek, ezért keveset eszik.

Febr. 4. Ápolásához sok segítséget igényel. Sok híg széklete van. (Bakteriológiailag negatív!)

Febr. 9. A vércukrát rendszeresen vizsgálják. Reggel 4,4 volt, délben 2,2, míg este 6,7. Jól evett.

Febr. 10. Kicsit kötözködős, agresszív.

A nővérek elmondják: rendszeresen hangsúlyozta, hogy számára *teher az élet* és nem kívánja tovább. Amikor székletét az ágyba eresztette, majd kitisztázták belőle, ezt megalázónak érezte, és nehezen viselte el a „szégyent”.

Febr. 11. Testhőmérséklete emelkedik: 37,5 °C, viszont még jól aludt.

Febr. 12. Oly nyugtalan, hogy kétszer kellett visszatenni az ágyra. Lelóg. Testhőmérséklete: 38,5 °C.

Febr. 13. Már alig evett. Testhőmérséklete: 38,1 °C.

Febr. 14. A láza megszűnt, a vércukorszint viszont miközben inzulinozzák óráról órára aggasztó mértékben így emelkedett: 10-kor 15,2, és 17-kor 16,9 volt. 19 óra 15 perckor exitált.

A halálának közvetlen fizikai oka: *bronchopneumonia*. A halál alapjául szolgáló fizikai betegség: a *diabétes mellitus*. A kórboncnok alapbetegség szövödményeként további 8, míg kísérőbetegségként 4 kórokozót diagnosztizált. Attól kezdve, amikor lélekben feladta, a szervezet működése, anyagcseréje összeomlott.

Mindkét esetben a szakszerű és gondos orvosi kezelés, valamint ápolás mindvégig nyomon követhető. Műhibát véletlenül sem lehet észlelni. Az osztály igényes egészségügyi személyzetére, feltű segítségükre jellemző, hogy minden beteg elvesztése szomorúsággal tölti el őket, nem egy közülük megsiratja kezeltjét, ill. ápolóját. (1996 őszéről hasonló tapasztalatokkal rendelkezem a saját, 85 éves, súlyos agyi érlemeszedéssel ápolat anyám esetében, akit előbb az ideg-, majd a belgyógyászati rehabilitációs osztály szakszerű kezelése következtében öntudatlan, terminális állapotából annyira feljavítottak, hogy önmagát azóta is ellátja otthon és kommunikálásra képes.)

A woodoo-, vagy társadalmi halált viszont az egészségügy egyedül nem tudja megakadályozni. Leküzdése hihetetlenül nehéz, és ez a világon ma szerte jelenlévő, gyakori állapot csak széleskörű együttes összefogással: családi, baráti, környezeti segítséggel, az egész felelős társadalom ráhatásával enyhülhet.

5. Woodoo-halál a szociális otthonban

A magyarországi szociális otthonok szomorú „tárházai” a woodoo-halállal elhunyt gondozottaknak. Alábbi adataimat a hódmezővásárhelyi otthonból nyertem. Amikor az adatgyűjtést végeztem, az egyik nővér így összegezte a témával kapcsolatos tapasztalatait: „Közismert – mondta –, hogy egy édesanya sokszor a legnehezebb körülmények között, akár nyolc gyermeket is fölnevel, de nyolc gyermek kedvező szociális adottságok mellett sem hajlandó gondozni öregségében egy édesanyát.” E tragikus gondolat előrevetette a szociális otthonokban gyakran végbemenő woodoo-halállal kapcsolatos mentális gondokat.

A Hódmezővásárhelyi Szociális Otthon az ország egyik legkorszerűbb ilyen intézménye, ahol szakszerű és lelkiismeretes gondozást végeznek. (Sok éves szakmai együttműködésem, tapasztalatom van velük.) 1893 óta működik.

1989 január 4-én adták át a 200 férőhelyes, teljesen újjáépített intézményt.

Mint minden hasonló otthon, kényszerűségből ez is túlszűfolt, jelenleg 220 gondozottat látnak el. Ezt a helyzetet a rendszeres közösségi foglalkozásokkal, és a csoportos, ill. szükség szerint egyéni mentális gondozással enyhítik. Bár pszichológusuk nincs, több fős mentális szakcsoportot hoztak létre az intézeti kezelő orvosból, pszichiáter szakfőorvosból, egészségügyi főiskolát végzett gondozónőkből, ápolókból.

Heti három alkalommal külön orvosi rendelőben látják el a rászoruló gondozottakat, sürgősség esetén pedig a városi orvosi ügyeletet hívják ki. A betegszobák 2-4 ágyasak. Mintegy 100 ágyas, tehát az összes gondozottnak a felét kitevő a betegrészt, de jelenleg a 200 főn felüli gondozott-létszám is ezen a részlegen van. Az itt teljesítő 33 ápolónőnek 83,7 %-a szakképzett. A gondozottak, így az elhaltak adatait is számítógépben pontosan rögzítették. Innen, és a gondozást végző ápolónők adatközlése alapján, az alábbi, woodoohalállal elhalt gondozottak eseteit ismertetem:

Az 1910-ben született nyugdíjas özvegyasszony, egykori fizikai munkás, 1997 február 10-én került az otthonba. Jelentősebb korábbi elváltozásai: *anémia perniciosa* („véstes” vérszegénység), *hiatus hernia* (sérvhasadék), *hyperthyreosis* (fokozott pajzsmirigy-működés miatt kialakult állapot), *divert. sigmae* (a szigmabél kiboltosulása). Az otthonban végzett vizsgálatok alapján ehhez járultak még: *hypertonia* és *art. scler.*

Látása szemüveggel jó, hallása csökkent. Tiszta ritmusos szívhangja van. A családjában elmebeteg nem volt. Nem dohányzott, alkoholt nem fogyasztott. Mielőtt végleg beköltözött az otthonba, azelőtt három héttel szétnézett itt. Az első benyomásai kedvezőek voltak. Derűsen és mosolygósan távozott. Azt az egyet kifogásolta csupán, hogy a macskáját nem hozhatja be.

Itt azonban, e látszólag jelentéktelen ténynél meg kell állnunk. Az ápoló nővérek elmondták, hogy az idős asszonynak ez volt az egyetlen társa és nagyon ragaszkodott hozzá. A macskától való megválás már elindította benne a reményvesztést. Ettől függetlenül, kezdetben napokig jól érezte magát.

Febr. 18-án azt jegyezték föl róla, hogy jól van, de rosszul alszik.

Márc. 25-én: adatai között a „lelki beteg” – bejegyzés szerepel, mert a szobatársa bántotta. A szobában ekkor ketten voltak. Az egyik azt akarta, hogy a jó levegő miatt az ablakot nyissák ki, a másik viszont fázott, és ezért azt csukva kívánta tartani. A nővérek szobatársat cseréltek, és látszólag minden rendeződött, csak a szóban forgó asszonynak a hangulata maradt rossz.

Általános gyengeségre panaszkodott, mindene fájt. Ettől kezdve tipikusan „nyafogós” öreggé válik.

A nővérek kérdésére elmondta, hogy ő úgy érzi, hogy már nem kell a családjának, és nem akar élni. „A lelköm fáj” – hangoztatta ápolóinak. A

halálát megelőző mintegy 10-12 nappal rendszeresen sírni kezdett. Egyre csendesebbé vált, mind kevesebbet beszélt és kommunikált, pedig korábban határozottan szerette a társaságot.

Végleg feladta. A vérnyomása emelkedett, közben a számára kiosztott gyógyszereket nem vette be, azokat összegyűjtve megtalálták nála. Tüdőembóliában 1997. márc. 29-én meghalt.

*

Az 1914-ben született háztartásbeli özvegyasszony 170 cm. magas és 90 kg-os volt. A korábban elszenvedett betegségei közül kiemeljük a *hypertoniá-t*, az *asthma bronchiale-t* (a tüdőhörgőkől kiinduló, rohamokban jelentkező nehéz légzést), az *anaemia perniciosa-t*. Korábban *IHD-t* (*intermittáló hemodialízis* = váltakozó művesekezelést) kapott. Nem dohányzott, alkoholt sem fogyasztott. Látását szemüveggel korrigálta, hallása csökkent volt. Tiszta ritmusos szívhangot észleltek nála. Az ideg-elmeállapota ép volt. Családjában elmebeteg nem volt. 1992. szept. 15-én érkezett az otthonba.

A nővérek szerint befelé forduló, magának való asszony volt. Gond ugyan nem volt vele, legfeljebb lábfájdalmakra panaszkodott. Állapota 1997. febr. 20-án változott. Észrevették, hogy a kapott gyógyszereit nem veszi be, hanem gyűjtögeti. Az elvégzett vizsgálat szerint *gonarthrit* (térdizületi gyulladás) diagnózissal bővült betegségeinek száma. Febr. 27-én mindkét melle alatt *impetigo-t* (heves gyulladással járó gennyes hólyagos megbetegedést) észleltek.

Ettől kezdve nem mozgott, nem segített magán. A márc. 4-i orvosi vizsgálat szerint a keresztájon *decubitus-t* észleltek. Az ekkor beírt újabb diagnózisok: *art. scler. cerebri gravis* (vészes agyér-elmeszesedés). *Polyarthrit* (többizületi gyulladás). Március 11-én a vérnyomása 160/100, a pulzusa 70/min. Igen elesett állapotban volt, de fájdalomról nem panaszkodott. Az utolsó napokban csak folyadékot fogyasztott.

Magas vérnyomása állandósult, ill. kissé emelkedett. *Dekompenzált* (szívelégtelenség) vált. Többé nem ült föl, nem kelt ki az ágyából, mindig csak feküdt. Gondozó nővére elmondta, hogy „– Belülről adta föl. Amikor a szemébe néztem, az mindent elmondott. Mindenhez negatív hozzáállást tanúsított. Nem akart élni.”

1997. márc. 12-én meghalt.

*

Az 1912-ben született háztartásbeli özvegyasszony 1989. máj. 2-án érkezett az otthonba. Ekkor 156 cm magas és 46 kilós volt. Jellegzetesen „tyúkmellű” (*pectus carinatum*). Más különösebb betegséget nem lehet nála kiemelni, korának megfelelő állapotban volt.

A gondozó nővérek elbeszélték róla, hogy bár igen törekeny alkatú volt, de rendkívüli fizikai teljesítő képességgel rendelkezett. A lánya rendszeresen látogatta. 1997. febr. 4-én hasmenést észleltek nála. Ez volt az egyetlen fizikai eltérés, amely a bekövetkezett lelki változást kísérte. Halála előtt 46 napot töltött a betegszobában.

Amikor a lánya látogatta, azt mondta neki, hogy „– Elmegyek, de ne sajnáljatok, mert az égből látni foglak benneteket.” Tudni kell, hogy a veje súlyos beteg volt, aki rendszeres otthoni ápolásra szorult. Mondta is a lányának, hogy „– Elég bajod van a családdal.” Értvén alatta, hogy vele már ne törődjenek. A nővérek szerint „kemény asszony volt, sohasem sírt. Magában mindent letisztázott.”

1997. márc. 24-én tüdőgyulladásban meghalt.

*

Az 1923-ban született csizmadia segéd, özvegyember 1996. júl. 11-én érkezett az otthonba. 156 cm magas, 56 kg-os volt. Vérnyomása 160/90, Hgmm. Pulzusa 80/min. Látása és hallása jó volt. Az orvosa tiszta ritmusú szívhangokat észlelt nála. Az ideg-elmeállapota is korának megfelelő. Családjában elmebeteg nem volt. Korábban elszenvedett betegsége: *magas vérnyomás következtében kialakult agyi érkárosodás.*

Az ápolói így jellemezték: „Jó karban lévő, derűs, kiegyensúlyozott, gondmentes, mosolygós ember volt. Vékony, szikár alkatú. Mindig adott magára. Az otthonba is több rendbeli ruhát hozott. Rendszeresen ápolta magát, öltönyben járt, nyakkendőt kötött. A hozzátartozóiról viszont sohasem beszélt, pedig voltak neki.

Rendszeresen visszajárt a lakásába. Mindig elkéredzkedett és időre visszatért. Legutoljára nem kéredzkedett el, csak úgy eltűnt. Semmi jel sem mutatott arra, hogy valamire készül. Azt vették észre, hogy a következő étkezésnél hiányzik. Két nővér kiment a lakására, de bezárva találták és hiába zörgettek.

Három nap múlva a rendőrség és az otthon néhány dolgozója hivatalosan feltörték a lakását. A padlásfeljáróban találták meg a holttestét. Felakasztotta magát. Halála 1996. dec. 31-én következett be. Öngyilkossága rejtély marad.”

Közismert, hogy nagy ünnepeken, különösen karácsony este és szilveszter éjszakáján, amikor mások vigadnak, boldogok, a magára maradt, boldogtalan ember nem bírja elviselni lelki terhet. Nem kívánja az életét a következő napra vagy évre átvinni. Hirtelen elege lesz mindenből és véget vet a lelki szenvedéseinek.

Esetünkben is elképzelhető, hogy ez volt az indíték. Az ilyen öngyilkosságnak azért mégis van köze a woodoo-halálhoz, mert lélekben előbb megtörtént életének feladása, de nem várta ki, míg ebben elpusztul,

hanem elébe ment, megsietette, „meghívta” a halált. Bizonyoság arra, hogy feladta, és készült a saját megsemmisítésére az, hogy azon a napon felrúgva az addig általa betartott otthonbeli rendet, nem kéredzkedett el, hanem szó szerint megszökött. Valószínűleg úgy volt vele, hogy neki már úgyis mindegy.

*

Az utóbbi öt évben a Szociális Otthonban elhaltak statisztikai adatai:

<u>Év</u>	<u>fő</u>
1992	41
1993	46
1994	42
1995	42
<u>1996</u>	<u>45</u>
Összesen:	216 ⁴

Az elmúlt öt év átlagát tekintve évente 43 fő halt meg. Ha figyelembe vesszük, hogy az általam ismertett öt személy fél éven belül halt meg, akkor hozzávetőleges, becsült adat szerint, évente átlagban mintegy 10-12 fő körül lehet a woodoo-halállal elhaltak száma. Ez az otthonban évente összesen elhunyt gondozottnak mintegy 23,3–28,0 %-a. Ha ezen a magas arányon elgondolkodunk, látni lehet, hogy a jelenség mennyire riasztó, mennyire köztünk élő, és eddig mennyire nem foglalkoztunk vele.

6. Egykori leventék a woodoo-halál közelében

A woodoo-halál kísértő árnyáról számoltak be a második világháborúból visszatért foglyok, akiket embertelen körülmények között gulágokon: fogoly-munka- és megsemmisítő táborokban tartottak. Hármassal teher nehezedett rájuk, amelyeket nem egy ember nem bírt elviselni. Elsőnek említjük a testi, fizikai gyötrelmeket, főleg az éhezést, fázást és a betegségeket. Másodikként a hazától, családtól történt távollétet, az otthontól való elszakadást. Harmadszor az öröktől és a társaktól óránként elszenvedett megaláztatásokat, gúnyolásokat. Ezek együttesen aláásták az egészségüket, kikezdték az idegrendszerüket. Ettől kezdve már a lélek betegségéről beszélhetünk, amelynek következményeként annyira *elbúsulták* magukat, hogy néhányan woodoo-halált szenvedtek. A rossz fizikai állapot következtében egy-két nap alatt a barakkbeli priccse, vagy ahol volt gyengélkedő, ott fejezték be az életüket.

⁴ Az adatfelvétel időpontja: 1997. jún. 25. (1996. dec. 31–1997. jún. 30. között 5 woodoo-halált tudtam elkülöníteni.)

Az alábbiakban három levente hadifogoly írott, egyik szóbeli vallomásaiból idézünk. Szerencsére ők nem haltak meg, de mondataikból érzékelni lehet, hogyan juthat el valaki a feladás, és a woodoo-halál árnyékába. Innen már csak egy lépés lett volna, hogy a tragédia bekövetkezzen. A társaknak volt köszönhető és a fiatalságuknak, hogy győzött az élet.

Tárkány Szücs Imre adatközlőnk⁵ aki leventeként, tehát gyerekként került szovjet fogolytáborba, a következőket beszélte el: – Az elszenvedött sérelmek hatására mindönnap találtunk elkeseredött fogolytársat. Rágyüttünk, hogy ha nem hagyja abba a kesergést, nyomorultul elpusztul. Mivel nagyon fiatalok voltunk, akik még úgy gondoltuk, hogy előttünk áll a világ, csak mög köll úsznunk ezt a rettenetős állapotot, nem halhatunk mög itt a távolban, idegön földön, ezért vigasztalni kezdtük egymást. Ettől kezdve egész fogságom alatt csak gyetlen némöt katona lött öngyilkos. gyik nap az egyik, másik nap a másik bajtársunkat köllött vigasztalni. A dolog körbejárt, mert holnap mán az vigasztalt, akit még tegnap másnak köllött lelkileg segíteni.

Egyik írását is idézzük: Amikor a láger elé kísérték bennünket, én elkeseredésemben a földre ülve sírtam. Mellettem ült Köble Józsi bácsi, idős székely ember, ő vigasztalt meg. A későbbiekben is sokat vigasztaltuk egymást. 1947. december 24-én este maláriában nagyon magas lázzal feküdtem, még az eszméletemet is elvesztettem. A ruszin ápolók azt hitték, hogy meghaltam. Levetkőztettek és vittek ki meztelen a hullakamrába. A hóesésben visszanyertem eszméletemet, erre visszavittek, hóval dörzsöltek és teát adtak. Átesve a krízisen, megmaradtam[...]"⁶

Arra vonatkozóan, hogy a jelenség, amelyet Tárkány Szücs Imre itt leírt mennyire általános és nem területhez, nem néphez, hanem az emberi lélekhez és kultúrához kötött, itt idézek C. Lévi-Strausstól néhány mondatot, aki a dél-amerikai *bororó* indián törzsnél a következőt figyelte meg: „A kunyhója sarkában fekvő és lázban égő asszonyról hallottam egyszer, hogy meghalt; nyilván úgy értették, hogy már lemondtak róla. Ez a szemlélet különben eléggé hasonlít katonáink szemléletéhez, akik ugyanazzal a »veszteség« szóval jelzik a halottakat és a sebesülteket. Közvetlen kihatás szempontjából ez így is van jól, jóllehet a sebesültnak nyilvánvalóan nem mindegy, hogy él-e, vagy az elhunytak sorába tartozik.”⁷

Elképzelhető, hogy a magatehetetlen betegnek milyen lelki megterhelést jelent, ha rájön, hogy lemondtak róla, s szinte kiközösítik a csoportja egészséges tagjai közül. Nem ritka, hogy agyon is verik, vagy a beteg maga kéri, végezzenek vele, hogy ne szenvedjen. (A beteget az

⁵ Tárkány Szücs Ernő néprajztudós unokaöccse Hódmezővásárhelyen. (Lásd: adatközlők között.)

⁶ Katona L.–Lusztig I. 1995. 264.

⁷ C. Lévi-Strauss. 1973. 265.

állatvilágban is kikezdi a többiek és elpusztítják.) Ma fekvőbeteg intézetekben az önkívületi állapotban lévő beteg mellett rá vonatkozó pejoratív megjegyzéseket (mint pl. „ez sem sokáig él már”, „reménytelen, hogy megmarad” stb.) a legnagyobb szakmai hiba tenni, mert nem lehet tudni, hogy mikor kerül *lucid állapotba*, amikor bár reagálni nem tud, de hallja, vagy érzékeli, hogyan vélekednek róla.

Itt érhető ismét tetten a woodoo-halál, amelyet azok váltanak ki a betegben, akik indokolás és lelki előkészítés nélkül, durván közlik a „megfellebbezhetetlen tény”, amely az ilyen szenvedő ember lelki összeroppanását, életének feladását eredményezheti. Nem egy beteg a klinikai halál állapotából tért vissza, és amikor már kommunikálni tudott, elpanaszolta, hogy a megmentésén dolgozók milyen lemondó nyilatkozatokat tettek róla, amelyek nem segítették fölépülését. (Hasonló helyzet alakulhat ki műtétek során az altatásban lévő beteg és a műtétet végző munkacsoport között.⁸)

Gombkötő Mihály vásárhelyi leventét Mozsajszkba vitték. Itt az eltöltött fogság alatt egy tucattól több fatalpú bakancsot elszaggattam. A lábam kezdett tönkremenni, bokasüllyedés kezdett kialakulni. Az itt eltöltött 3 hónap alatt naponta, illetve minden reggel fogyott a létszám. Pokrócba vitték ki a halottat. A lágeren kívül lettek eltemetve név nélkül, csak egy számjelzéssel⁹ írta, majd később így folytatta, amikor Németországba, Fordzinába szállították őket: A hosszú utazás alatt több mint húszan haltak meg. A szerelvény végén egy vagon volt kijelölve arra a célra, ha valaki meghalt, abba a vagonba lett téve. Közben, ha megállt a szerelvény, és volt idő, kijelöltek a szerelvényről erőteljesebb egyéneket, akik eltemették. Volt akit a nyílt pályán, ha megállt a szerelvény, az árokban temették el. Ez a látvány mindannyiunkat megrendített, hogy egy embert úgy kell, mint egy kutyát az árokban elkaparni.¹⁰

Azok, akik lelkileg nem bírták a szenvedést, hamarabb kaptak testi betegségeket is. Bár halálnemnek mindig valamilyen fizikai kórt jelöltek meg, a kiinduló ok gyakran a lelki talajvesztésből származott. A bánat, a mentális megbetegedés mintegy előkészítette és melegágya volt a testi betegségeknek. Még az olyan ember is rámehetett, aki egyébként bizakodott, de közben mindig távoli szerettei jártak az eszébe, és ettől a vágyakozástól nem tudott megszabadulni. Ismert veszélyt jelentett, ha családtagok, feleség, gyermek, szülő, menyasszony fényképeit nézegették, leveleiket olvasták és szeretteikről ábrándoztak.

Gombkötő Mihályt idézzük: Voltak akik gyógyulva, de sokan voltak, akik otthonukba soha nem tértek vissza. Volt egy délvidéki szobatárs, aki

⁸ Varga K.–Jakubovits E.–Janeckó M. 1995. LI. (35), 1-2: 58-82.

⁹ Gombkötő M. 1994. 30-31.

¹⁰ Gombkötő M. 1994. 40-41.

minden este nézegette, és nekünk is mutatta felesége, és két kislánya fényképét. Mindég bízott, majd ha hazakerül szerettei közé, milyen boldogok lesznek. De sajnos őt is elkapta a betegség, ott halt meg. Szerettei várhatták, soha nem tért haza. Ezt az embert mindannyian sajnáltuk, talán jobban, mint saját magunkat.¹¹

Szekeres Imre Gyula szintén vásárhelyi levente, a szibériai Vorkuta embertelen lágereiben szenvedett, köztörvényes bűnözők között. Nyolc évi szörnyű fogsága idején több alkalommal jutott a woodoo-halálhoz közel, amikor életét feladni készült. Ifjúsága és az élet még mindig világító szikrája parázslott benne tovább, hogy megóvja testét a végső kihűléstől. Őt idézzük:

Nem volt könnyű idáig eljutni. Lassan, mégis hirtelen érlelődött meg bennem, hogy ilyen áron nem szabad talán még az ember életéhez sem ragaszkodni. Ennyire mélypontra süllyeszteni az ember érzéseit, érzelmeit, pusztá létfenntartó valóságát, ez már meghaladja az ember tűrőképességét. Igaz, húszéves vagyok, fiatal, előttem lenne az élet teljes terjedelmével, lehetőségeivel, amiből nekem csak ez jut osztályrészül, ami itt van. Abszolút bűnözők között élni, ártatlanul, egy picurka reményszállal, amin függök. A szál oly vékony, hogy még a lélegzetemre is egyre nyúlik hosszabbra, és már oly vékony, mint a lehelet. Már egy mélyebben vett lélegzet is elszakíthatja. S ezt a szálát már sok hónapon keresztül állandóan csak figyelni, percről percre, hogyan alakul. Persze, hogy a legerősebb idegzet is elpattanhat, mi adhat biztosítékot a megmaradáshoz. Körbenézve ugyanazt látom, amit magamon tapasztalok.

Teljes lelki-testi csőd felé haladás. A biztatás, bátorítás helyett, csak azt hallom állandóan: Megdőglötök kutyák [...]

Mire számíthatok? Arra csupán, hogy a szorgalmam után teljesen végelgyengülésbe esem és úgy dobnak ki a munkázónán kívülre, mint tegnap, azt a szerencsétlent, aki hasonló állapotba került, mint én [...] Akkor jöjjön inkább egy tisztességes Dugonics halál, ami majd egyszer valamikor tisztázódik, ha elcsendesedik a tenger hulláma.¹²

*

7. Idős gazdák woodoo-halála századunk közepén

Talán a legdrámaibb, vagy legtragikusabb az idős parasztemberek sorsa volt 1950 és 1970 között. A szocialista társadalom végleg felbontotta a hajdani családi közösségeket. A fiatalok a városba költöztek, és elhagyták ősi földműves mesterségüket. A birtokot elveszték, a legtöbb embert pedig a tanyájából is kiűzték. Mindennaposá vált a woodoo-halál, amelyet magunk is nem egy alkalommal tapasztaltunk. Írott beszámolót elsőnek dr. Sterbetz

¹¹ Gombkötő M. 1994. 41-42.

¹² Szekeres I. Gy. 1996. 117-118.

István ornitológus, a Madártani Intézet egykori igazgatója, a vásárhelyi Pusztán kutatva hozott erről a különös, kegyetlen jelenségről. Őt idézzük:

A tanyaudvaron derékig érő gaz, beomlott, üres istálló. A lakóház egyetlen ablakából hiányzik az üveg, helyette szalmacsóvát gyömöszöltek. Sovány kutya ódalog elénk, de nem ugat, tekintete inkább enni kér. Az öregember ott ül az ól sarkánál, köszönésünket nem fogadja. Messze néz, révült tekintettel, gondolata túljutott már az értelem határán, elméje elborult a magányosságban. Ő már valahol egy másik világban él, amely nem ismer örömet, bánatot, vágyat, érzéseket.

Fölmegyünk a nyitott padlásra, és amíg a darvakkal foglalatoskodom, természetvédelmi őr kísérem¹³ elmondja a tanya gazda történetét.

Egyszerű történet, nem egyedülálló a dél-alföldi tanyavilágban, de megrázó és mélységesen emberi. Felesége rég meghalt, hozzátartozói elszéledtek. Ő maga belerokkant a paraszti munkába, s az évek is elszálltak lassan fölötte. Élelmet most hol ez, hol az hoz alkalomszerűen embernek, kutyának a környező tanyákból, mikor kinek jut eszébe...

...Akkor ősszel pedig nagy volt a sár, utána a hó is mindent elborított, meg talán sok egyéb dolguk is akadt a szomszédoknak, mert amikor tavasz felé megint arra jártam, a tanya már üres volt. Valamikor karácsony tájt találták halva az öregembert az ételhozók, a szobába zárt kutya is ott pusztult mellette. Azt is elmondták, nem evett a gazdájából, pedig éhségében múlt ki becsülettel...

Egyszer meg özcserkészlet alkalmával tárta elém a pusztát hasonló döbbenettel a búcsúzó tanyavilágot.

Félig lebontott ház, a megmaradt kemence szabadon áll a kettőbe vágott épület háttérében. Feketeruhás öreg paraszt ül a padkán, fejét tenyerébe hajtja. Körülötte pedig forr, pezseg az élet. Fűrj pitypalattylol, pipacs nyílik, szín és hang, illat részegít a beteljesült májusi tavaszban.

Jóreggelt, bátyám!

Agyisten.

Bontják a tanyát?

....

...sokat kínlódtam. Tuggya hosszú vót az élet. Piavénál harmadmagammal maradtunk a századbó tizennyócbá. Azután hazagyüttem, dógoztam végig. A fiam mán nem akar paraszt lönni, ement a városba. Én mög bontom a tanyát. Nyócvanöt éves vagyok, minek lögyön?... Aztán lássa, most mög abbahagytam...

Miért?

Mer, nem löhet! Ide gyükereztem. Nem hagy a föld.

És most mi lesz, mit fog tenni?

---

¹³ Farkas István.

Őrzöm a Szürkét, lássa jó füvet tanál itt a ló. Én mög üldögélek a tanya sarkán. Az enyém...

...Körülöttünk nyílt a székfű, és ez akkor is csak kitárja majd apró, fehér szirmait, ha öreg Miklós Pali bácsi félbevágott háza is, kemencéje is összeomlott már.¹⁴ Harangoztak Székkutason, és ahogy az is elhalt, nagyon nagy csend támadt körülöttünk. Ültünk egymás mellett, bámultuk a felhőt és hallgattunk. Egyikünk sem talált szavakat arra, amit érzett, tudott.

Sehogys boldogultam azzal az őzbakkal ott a kutasi határszélen, és váltóját keresve másnap meg harmadnap megint csak elvetődtem a félig lebontott tanya tájékára. Az öreg pedig akkor is csak ott ült, alkonyatkor is, meg a következő hajnalban is.

Mellérehajtott fejjel, időtlen mozdulatlanságban.¹⁵

*

Dr. Sterbetz Istvánnal párhuzamosan gyűjtöttem a vásárhelyi Pusztán, amelyet 1850. jún. 10-én osztottak ki, kezdték művelésbe fogni és tanyákat építeni rá. Kereken egy évszázad múltán, az 1950-es területrendezés során, a 44.392 magyar holdas (1200 ölével számolva), járásnyi nagyságú Pusztának jelentős részét elcsatolták Hódmezővásárhelytől, az anyavárostól. Kapott belőle Orosháza, Kardoskút, Nagymágocs és Székkutas is. Az itt élő emberek jelentős része azonban máig vásárhelyinek érzi és vallja magát.

Dr. Sterbetz István a természetvédelemmel, én a pusztai parasztság életmódjával foglalkoztam. A Tornyai János Múzeum igazgatójának, dr. Galyasi Miklósnak a lakásán Sterbetz Istvánnal többször találkoztam, de a Pusztán csak egyetlen alkalommal, véletlenszerűen.¹⁶ Nem ismertem azt a két történetet, amelyet az idézett könyvében elbeszél. Az is véletlenszerű, vagy inkább sorsszerű, hiszen mint írta, igen sok alkalommal ismétlődött, hogy más években, a Pusztta más részein hasonló sorsoknak voltam tanúja és megörökítője.

A kardoskúti határban, közvetlenül a vásárhelyi Fehér-tó partján állt a Vörös testvérek tanyája.¹⁷ Földjüket elvették. Pál, az idősebb fivér a közeli faluban, Békéssámszonban házat vett, ahol a családjja élt, de ő nem tudott itt megmaradni. Visszaköltözött a tanyájukba, ahol öccse, a már családaltan Mihály lakott. A két öreget évekig együtt találtam. Előbb Pál halt el. Ettől kezdve Mihályra rászakadt a magány. Két évig nem jártam nála. Amikor legközelebb kijutottam, már csak a düledező, gazon tanyára leltem.

Szemben, a tó másik partján volt Farkas István természetvédelmi őrtanyája. Átmentem megtudni, hogy mi történt Vörös Mihállyal. Az asszony

¹⁴ Nagy Gyula térképén a Mózeshalmi dűlőben 1078. szám alatt található. Említi még: Nagy Gy. 1975. 93.

¹⁵ Sterbetz I. 1975. 217-219. (Érdemes megtekinteni a 218. oldalon lévő alsó fotót, amely az elbeszélés utolsó mondatát illusztrálja!)

¹⁶ Dr. Sterbetz István autóval Pestről vagy Békés megyéből közvetlenül érkezett a Pusztára, én meg kérekpáron Vásárhelyről. (Kutatásaink időpontját nem egyeztetjük.)

¹⁷ Nagy Gyula térképén az 1363. számon található, ill. a 118 oldalon Vörös-tanyaként említi.

fogadott, aki elmondta, hogy [...] Nem volt, aki mosson rá vagy főzzön neki. Sokszor napokig sem evett [...] Magányos volt. Elfordult tőlünk. Az övéhez hasonló bajok mindannyiunkat értek. Ő nem tudott alkalmazkodni. Az a világ, amely idekötötte, és magányba kényszerítette, végül agyonütötte [...] A bátyja halála végleg megzavarta a fejét. Egy darabig még bejárt Orosházára, később csak Kardoskútig ment, majd Pusztaközpontra vitte a kényszer, ha végleg kifogyott a só, vagy a gyufa. Azután ki se mozdult a tanyából. Néha az udvaron ténfergett, a kertből krumplit vagy répát kotort [...]

Föltűnt, hogy napok óta nem látták a kutyáját. Az uramnak eszébe jutott, hogy meg kellene már nézni ezt a Mihályt, hiszen az útja is naponta ott vezetett el a tanyája előtt, de aztán aludtunk rá egyet. Másnap a szomszédja csak elment a tanyáig, és szólogatta az embert. Senki se felelt. Az ajtó zárva volt. Megkopogtatta, hát belülről morgás, majd panaszos vonyítás hallatszott[...]

Amikor a szomszéd befeszítette az ajtót, és [...] szeme hozzászokott a sötétséghez, meghökkenve látta, hogy Vörös Mihály a kemence szája előtt a hátán fekszik, a kezében egy bögrét szorongat, a kutya pedig rásimul [...] Amikor az ember kihűlt, rátelepedett, hogy melengesse. Rajta feküdt már napok óta. Nem zabált belőle, pedig éhezett.¹⁸

A történethez annyi még hozzá tartozik, hogy a kutyát a vadászok, mint kóbor állatot lelőtték, mert éjszakánként a tanyaromon keservesen vonyított és zavarta a környék lakóit.

*

A következő dráma szintén a Fehér-tó partján zajlott.¹⁹ Amikor Mónus Jánost is megszabadították sovány, szikes földjétől, a családja bement lakni Hódmezővásárhelyre, az újjvárosi városrészbe. Az öreg nem hagyta a tanyát. A legszükségesebb ruháit, személyes tárgyait összepakolta. Belerakta egy fekete lópokrócba és madzaggal keresztbe átkötötte, hogy ha úgy dönt, bármelyik órában csak a kocsira veti és indul haza, a meleg családi fészekbe. De ez az elhatározás nem akart megszületni, gyakorlattá válni. Minden készen volt, hogy bezárja maga mögött és végleg otthagyja a pusztuló tanyát, ahonnan már rabolni sem volt érdemes, de neki ez volt az otthona, a hazája és innen nem tudott szabadulni.

A háztáji egy holdon, és a szintén holdnyi tanyatelken tovább gazdálkodott. Tragédiája a szemem előtt zajlott, fotókkal dokumentálni tudtam, és szomorúan éreztem, hogy tehetetlen vagyok. Ha a felesége kedvéért nem ment haza, az én szavamra még kevésbé. Aki látta a sorsa hanyatlását, tudta, hogy hova vezet: a woodoo-halált választotta.

¹⁸ Szentí T. (Eü. Dolg.) 1979. okt. 1, és 1980. 455-461.

¹⁹ Kardoskút 353. számú tanya. Nagy Gyula térképén az 1451. számot viseli, ill. Mónus-tanyaként írta a 110. lapon. (Itt említem meg, hogy több más felvétellel együtt, „Elpusztított tanyák” címmel fotókat közöltem erről a tanyai tragédiáról: Hitel, II. évf. 22. sz. 1989. nov. 1. A 13, 15 és 32-33 oldalakon.)

Kezdetben lóval, kocsival járta a Pusztát és gyűjtötte állatainak a takarmányt. A lovon kívül aprójószágot tartott, és számos *erdélyi rackát*, amely nálunk már olyan ritka volt, hogy dr. Sterbetz István közülük többet elhelyeztetett a Fővárosi Állatkertbe.

Mónus János sorsának hanyatlása fokozatosan ment végbe. Először a földtől, azután a családtól való megválás minőségileg formált megszokott életmódján. Közben a tanya romladozott, összedőlt a kocsiszín, néhány kisebb épület. Arra már nem volt ereje, hogy egyedül újraépítse. Ezt követte lovának elvesztése. A reményt nem adta föl, hiszen a tanyaház mögött megrakta a parasztkocsit kukoricaszárral, hogy az időjárás ne rombolja, arra számítva, hogy ha valaha tud lovat venni, ismét használhassa. De a vetőgépe, a szecs kavágó és a lovas gereblye védtelenül pusztult a mind nagyobb gaztengerben.

Nyolcvan év fölött járt. Gyalog már nem ment sehová. A birkaszínből a trágyát sem bírta a telek végére kihordani, hanem az udvar közepére, a tanyaház elé talicskázta. Kutyájával együtt órákig állt a tető magasságú trágyadomb tetején és Vásárhely felé kémlelt. Pontosan nem lehetett tudni, hogy elvágakozásból tette-e, vagy talán az onnan várható családtagok, ismerősök érkezését figyelte.

Amikor az 1970-es évek végén, egy tavaszon megérkeztek a böjti szelek, az erős orkán, amely a tanyáktól mind inkább megfosztott Pusztán kedvére, akadálytalanul járt, elvitte a tanya déli végét, és megbontotta a tetőzetet. A májusi esőzéskor több helyen beázott a mennyezet. Az épületkárokat már csak kőműves tudta volna helyrehozni. Nem maradt más, mint a házban a lakható részek közül helyiségről helyiségre vándorolni a fogyatkozó, de mind inkább zsúfolódó tárgyakkal.

Amikor bedőlt a kemence oldala, Mónus János melléje még egy kis öntöttvas dobkályhát állított és kitelelt. Az ereszalja beépített déli végén volt a megsérült kiskonyha, ahol főzött magának. Bár a falait jókora akácrudakkal, gerendadarabbal kitámasztotta, a következő nagy vihar ezt is elvitte. Szerencsére ismét tavasz volt és a jó idő közeledett, ezért a kis takaréktűzhely kikerült a tanya végébe. Kéménynek egy lyukas fenekű bádoggantát állított rá, az húzta ki belőle a füstöt. Őszig, ha kedve volt, néhány levest megfőzött magának.

A világgal e pusztulás kezdetén még két tárgy kötötte össze. Az egyik a falra akasztott karórája volt, a másik pedig egy kis Szokol rádió. Az órát belepte a por, felhúzni is gyakran elfelejtette, és amikor végleg megállt, a napjárása után tájékozódott. A rádióból meg kifogyott az elem, és egy idő után már a déli harangszót sem hallotta belőle, amit nagyon fájlalt.

Az ősz nemcsak a természet elmúlását hozta. Szeptember elején, amikor még zöldek voltak az akácfák, de mind hidegebbek a reggelek, és a

tanyában fűteni már nem tudott, attól függően, hogy merre járt a nap, kitette székét előbb a tanyaház elé, majd dél körül, amint fordult a fény, a tanya összedőlt végéhez. Így üldögélt naphosszat. Közben a mennyezet odabent tovább szakadt, és a házban már nem lehetett tartózkodni. Ahogy az ősz mind hidegebbre fordult, a széken meggémberedtek a lábai, és nem bírt felállni. A jószágokat elfelejtette vagy nem tudta már az ólaktól kiengedni, és azok odabent káráltak, bégettek keservesen, illetve sanyarú fogságukból az ajtók résein igyekeztek kitörni.

Fölmerülhet a kérdés, hogy miért nem segítettek rajta? A családja „rossz embernek tartotta, amiért helyettük a tanyát választotta, és megszakadt velük a kapcsolata. A pusztai embert pedig ismerni kell. Itt az élet jóval kegyetlenebb volt mindig, mint a tanyaföldön, a jó minőségű szántókon kialakult tanyás gazdálkodás világában. Ezen a rossz, semlyékes, szikes birkalegelőn (amelyek zömében 0,6-12 aranykorona értékűek voltak) sokkal többet kellett dolgozni. Az emberi lélek is megkérgesült, és itt természetes volt az, ami máshol felháborodást okozott.

Mónus Jánosért kiment a közeli településről egy képviselő és ösztönözte, hogy menjen be a szociális otthonba. Mivel azonban nem találta elmebetegnek, vagy helyzetét már megítélni, változtatni képtelen embernek, meg a felajánlott otthonban egyébként sem volt szálláshely, ezért a gazda ellenállását megadóan vette tudomásul.

A tények viszont kíméletlenek, és esetünkben az idő téle fordulásával jelentkeztek. Mónus János már napokig nem mozdult a székéből. Úgy ült ott, mondták az arra járók, mint Dózsa a tüzes trónuson. Összerándult tagjai nem mozdultak, csak a szeméből jött még élet, amely az erős fénytől legénykorában résnyire összehúzódott. Az első hó betakarta. Segíteni már a kórházban sem lehetett rajta.

*

A hódmezővásárhelyi Kopáncs nevű határrészben hasonló történetet gyűjtöttem, amelyet évtizedekkel ezelőtt több adatközlő beszélt el, s így állt össze a tragédia, amelyet 1971-ben írtam le először, és 1979-ben került nyomtatásba.²⁰ [...] A magyar tanyavilág évszázadok óta tragédiák színhelye. E sorskönyvben az utolsó lapok szemünk előtt írótak az elmúlt évtizedekben.

Nem volt általános vagy gyakori, de jellemző, hogy amikor a család belépett a közösbe, és az új munkahelyhez közelebb tanya- vagy szövetkezeti központba költözött, illetve valamilyen okból birtokot kellett cserélni, az öregek nem akartak a régi tanyából elmenni. Itt születtek, itt éltek és öregedtek meg, itt akartak meghalni is, hiszen a vén fa, ha kirángatják a gyökerét, új földben nem tud többé megélni.

²⁰ Szentí T. 1979. 259-263. p.

Amikor a tanyát is át kellett adni, az elköltözés előtti éjszakán néhányan felakasztották magukat, mások pedig fekvé maradtak az ágyon, és másnap reggel hiába költögették őket, már holtak voltak. Az orvostudomány így könyvelte el az esetet: szívroham; a nép azt mondta: bánatukban möghasadt a szívük.

[...]aki nem akart alkalmazkodni a megváltozott, új körülményekhez, vagy nem volt már hozzá ereje, elpusztult.²¹

A történet rekonstrukciója szerint, az 1950-es évek elején Posztós Mihályt elhagyták a gyerekei, akik faluba, városba költöztek. Ő nem kívánt utánuk menni, hanem tovább tengődött a földjén, és nem győzte fizetni meg leülni az adótartozását.

A gazda régi szokás szerint elment az asztalozhoz, és méretre elkészíttette mind az ő, mind a felesége koporsóját. Amikor a házasságkötésük negyvenedik évfordulóját ülték, és együtt volt a család, megrökönyödésükre megmutatta nekik. Másnap fölcipelte őket a padlásra. A bajok ezután csőtül jöttek. Két év múlva meghalt a felesége. A környékben megalakult a szövetkezet és mindene odakerült, csak a tanyája maradt, mint lakóhely.

A fiai fölkeresték, és próbálták rábeszélni, hogy hagyja ott a tanyát, de az öreg csökönyösen ragaszkodott hozzá. Disznót, aprójószágot nevelt, és a kertben egy darabig minden szükséges veteményt megtermelt.

Közben ismét évek múltak. A tanya roskadozott. Cserélni kellett volna a tetőt, tapasztani és meszolni a falat. A kertből tavaszról tavaszra nagyobb területet vert föl a gaz. Az ólban csak egy sovány malac tengődött, és néhány tyúk kapirgált még az udvaron. Posztós Mihályból kitört a keserűség. Előbb a világot, a sorsát vádolta, azután a fiai ellen fordult a haragja, hogy magára hagyták a birtok gondozásában.²²

Érdemes megfigyelni, hogy a történetnek ebben a fázisában még szó sincs életének feladásáról, sőt az életbe való kapaszkodást, a keserű harcot érzékelhetjük. A sorsforduló akkor jött el, amikor egy családi veszekedés során az öreg hiába hívta a gyerekeit vissza, és azok őt a városba. Szó szót követve, az egyik fia felindulásában azt vágta az öreg fejéhez, hogy Ha maga jobban szereti a tanyáját, mint minket, akkor dögöljön mög itt!²³

A gazda bánatában az asztalra borult és másnap, amikor az éhes állatok ordítása keltette, valamennyit szabadon engedte, majd a leghűségesebb társát, a kutyáját felakasztotta a kútgémre.²⁴ Ítéletével már nemcsak a világot, hanem önmagát is sújtotta. Ami ezután történt, az csak a várható befejezés volt, amely pszichológiai rekonstrukciónk szerint igazán akkor alapozódhatott

²¹ Szentí T. 1979. 259.

²² Szentí T. 1979. 260.

²³ Szentí T. 1979. 261.

²⁴ Megannyi hasonló esetet láttunk. Egy magasfeszültségű áramvezeték vasoszlopára Kishomok határában, az akkori Lenin Tsz bejáráján, mintegy népitétleként figyelmeztetőleg felakasztott kutyáról fotót is készítettem, amelyet közöltem. (A 256-257 lap közötti fotók egyike. Számolás nincs.)

meg benne, amikor a koporsója felé haladva „[...]kinyitotta a padlás ajtaját. Az alsó két lépcsőfok hiányzott. Tudta, hogy csak addig lesz nehéz, amíg föltornázza magát ezen a szakadékon[...]

Összeszedte minden erejét, kezével belemarkolt a málló falba, föltette jobb lábát a magasba, a meglévő harmadik lépcsőfokra, majd lassan, erőlködve fölhúzta testét, és bal lábát a másik mellé helyezte.

Megkönnyebbült. Többé nem fordult vissza.²⁵

Ezután önmagán végrehajtotta a tipikus woodoo-halált. Leemelte a fedelét, és belefeküdt a koporsójába. Valószínű, hogy innen többé ki sem kelt, mert napok múlva a szomszédja, aki mérgeződve jött át, hogy a Posztós Mihály eleresztett disznaja az ő lucernásában legel, úgy talált rá, amint a halott nyitott szemmel a gerendát bámulta.

*

Ami legjobban megrázott, az Csizmadia Imre paraszt önéletrajzíró és versfaragó gazdaember woodoo-halála volt. Élete szinte a kezem között szállt el, és tehetetlenül, kiszolgáltatva vergődtem halálos ágyánál, a már bekövetkezett biológiai folyamatok előrehaladásának visszafordíthatatlanságát tudva.

Orosházán, 1902. júl. 28-án született kisparaszti családban. 11 éves korától a vásárhelyi Pusztán, a Görbeszik-parti (Kis Sós-tó) 1002. számú tanyájukban lakott és gazdálkodott.²⁶ 1913. márc. 1-től 1957. okt. 1-ig, 44 éven át élt itt keserves küzdelemben a földdel.²⁷ Hat elemet végzett. Édesapját az első világháborúban veszítette el. Előbb anyjával, hűgával gazdálkodtak. 1924-ben vásárhelyi tanyai lányt vett feleségül, és két gyermekük született. Később Orosházán kis házat vettek, innen még további 17 évig járt ki dolgozni. 1961-ben téleszttag lett. Nagy Gyula orosházi múzeumigazgató ösztönzésére 74 éves korában hozzáfogott két kötetes önéletrajzának megírásához. Amikor az első kötete 1982-ben megjelent, mindjárt jelentékeny közönség- és néprajzi szakmai sikert aratott vele. 1983-ban Knoll István tévé portréfilmet készített róla. Megszállottan, szinte éjjel-nappal írt, és a második kötetének kéziratát elküldte Ördögh Szilveszter József Attila-díjas írónak, a Magvető Könyvkiadó akkori egyik szerkesztőjének. (Az elsőt is, és az 1986-ban megjelent parasztverseit is Ördögh Szilveszter szerkesztette, ill. gondozta.²⁸)

Ettől kezdve nagyon várta, hogy életművének befejező kötete megjelenjen. Arra számított, hogy ismertté válása, magas kora, Ördögh Szilveszterrel kialakult jó kapcsolata alapján majd előnyt élvez, de legalább is olyan gyorsan megjelenik második életmű-kötete, mint az első. Egyet sem ő,

²⁵ Szentí T. 1979. 262.

²⁶ Csizmadia I. 1982. 576.

²⁷ Csizmadia I. 1982. 6.

²⁸ Herczeg M. 1993. 28.

sem mi nem vettünk figyelembe, hogy ti. 1985-től megindult a Kádár-rezsim gazdasági hanyatlása, amely mind érezhetőbbé vált. Ördögh Szilveszter hónapok alatt elvégezte szerkesztői munkáját, és a kézirat a nyomdába került. Ebben az időben, ettől kezdve a könyvkiadótól szinte irányíthatatlanná vált a kézirat sorsa. Más, fontosabb könyvek is elébe kerültek, meg a mind inkább kényszerítő takarékoság is lassította a megjelenést.

Csizmadia Imre valamennyi ismerősének, barátjának írt, aki addig segítette parasztírói tevékenységében. Mindenkitől segítséget kért. Rimánkodott, mérgeledött, könyörgött, követelözött. Egyre többet hivatkozott betöltött 85 éves korára. Különösebben súlyos betegsége ugyan nem volt, de ingadozó vérnyomása és szívelégtelensége miatt rendszeresen kezelték. A megfelelő ellátást tehát megkapta, és ezzel akár még évekig élhetett volna, de elfogyott a türelme, nem bírta könyvének megjelenését kivárni.²⁹

1986-tól kezdve mind dühösebbé vált. Ha találkoztunk mert Nagy Gyula külső munkatársaként Csizmadia Imre munkásságát évtizede segítettem, és elmélyült barátság alakult ki közöttünk, rendre csak a kötetének kiadása volt a téma, és ezen utóbb már nem egyszer veszekedtünk. A megjelenés halasztódását kudarcélményként viselte, és nem tudta feldolgozni. 1986 tavaszán, amikor lelkileg eljutott odáig, hogy belátta, akaratossága az ügyét nem viszi előre, sőt eltávolítja maga mellől az embereket, magatartása önsajnálathoz fordult.

Mindig érzékeny volt, az utóbbi években pedig, mint alkotó ember, túlérzékenyvé vált. Zsörtölődéseim biztatásba mentek át, ő pedig a magának szerzett, és újra felszaggatott sebeit mind inkább fájdalmas önmutogatással tárta a világ felé. Egyre makacsabban azt hitte, hogy szándékosan fékezik kötetének megjelenését, s az egész eljárás csak kitolás velem.

Lélektanilag a következő fázis az volt, amikor búskomorságba esett. Alig beszélt valakivel, nem járt el otthonról, hosszú levelei is elmaradoztak. Ekkor még mindig nem sejtettünk bajt, bár az orvos mind sűrűbben látta el az egyre inkább gyengélkedő férfit.

1986 május utolsó hetében, a bosszú és a lélektani zsarolás motivációját sem nélkülöző magatartás végleg ágyba fektette. Úgy érezte, hogy a társadalom egésze, és egyenként a barátai, ismerősei is magára hagyták, elvetették. Mint leírt ember fölösleges, és céljavesztett lett. Ekkorra lelkileg már annyira megroppant, hogy nem fogadott el ételt. Kórházba szállításáról pedig hallani sem akart.

²⁹ Az alábbi képen balról Csizmadia Imre, középen Nagy Gyula, jobbról Szent Tibor a paraszt önéletrajzíró lakásán.

Néhány nap múlva rájött, hogy magatartásával mind magának, mind szereteteinek kárt okoz. Talán a halál küszöbére érve ismét fölbredt benne az ösztönös életvágy, mert utolsó kapaszkodóként enni kért, de már nem bírt egy falatot, egy kortyot sem lenyelni. Közben a szervezet belülről emésztette magát, és az orvos gyógyító szándéka számára is mind reménytelenebb helyzetbe hozta a testét. Az orvosa azt mondta, hogy elkéstek a megmentésével, és ha sikerülne is újra életre hozni, bomlott lelke esetleg előről kezdené a küzdelmet az élete ellen. Adhatna még neki egy-két serkentőt, ami csak a szenvedését tolná ki, de hagyjuk inkább elmenni.³⁰ Legyengült szervezete néhány nap alatt *komatózus* állapotba (tudatvesztéssel járó mély kábulatba) juttatta. Fia telefonált, hogy ha még életben akarom látni az apját, és szeretnék tőle elbúcsúzni, azonnal menjek. Egyik rokona akkor délután elvitt hozzá.

Szinte élettelenül feküdt az ágyban, arca viaszfehér volt. Senkivel sem tartott már kapcsolatot. Leültem mellé és beszéltem hozzá. Biztattam, hogy fogadjon el ételt és megmenekül. Nem válaszolt. Megfogtam hideg kezét. Csodálatos volt érezni, ahogy valahonnan a szervezet mélyéről újra visszatér a felszíni erekbe a vér, és keze önmaga energiájától ismét fölmelegszik.

Lucid³¹ állapotba került. Éreztem, hogy hallja szavaimat, érzi a kezem simogatását. Így teltek a hosszú percek, amikor lassan kissé felém fordította fejét, és végig csukott szemmel valamit érthetetlenül motyogott. Kértem, hogy ismételje meg, és próbálja hangosabban mondani. Erőt gyűjtött, és kicsit később újra megszólalt. Összefüggéstelenül suttogott, és rajtam kívül a szobában lévők nem értették. Ami a hangokból kiderült, megnyugtató, hogy fölismert, szinte bocsánatot kért, amiért állapota ide került, és abban kölcsönösen megerősítettük a másikat, hogy nézeteltéréseink ellenére is nagyon szeretjük egymást.

Tudtuk, hogy ez volt az utolsó találkozásunk az ő életében. Azóta sem emlékszem arra, hogyan értem haza az Orosháza Vásárhely közötti útszakaszon, de mintha egy végtelen sötét csőben vánszorgott volna velem az autó, ahogy a *halálközeli élményt* vagy *küszöbélményt* elmondják a klinikai halál állapotából visszatért emberek, csakhogy akkor számomra az alagút végén nem jelent meg semmiféle fényesség. Csizmadia Imre két nap múlva, 85 éves korában, június 1-én csendben meghalt.

*

Az egyik legtipikusabb voodoo-halála az 1874-ben született Hocsi Istvánnak volt. Amikor a szocializmus meghirdette az *osztályharcot*, ezzel

³⁰ Érdekes és különös, az orvos szinte szóról szóra ugyanezt mondta az évszázad első harmadában, emberöltővel korábban ükanyámnak, Bodrogi Katalinnak, amikor haldoklott. (Szentí T. 1979. 86.)

³¹ Lucid állapot = a *lux* (latin) = fény jelentésű szóból eredeztetve, orvosilag azt az állapotot jelenti, amikor a beteg önkívületében már tökéletes és folyamatos kommunikációra ugyan nem képes, de *érzékeli* a körülötte történeteket. (Ha valaki ebből az állapotból újra talpra áll, legtöbbször minderre emlékezik, ami a lucid állapotában vele, ill. körülötte történt.)

tulajdonképpen nem tett mást, mint bevezette az egyik XX. századi *apartheidet*. Amíg a Dél-afrikai Köztársaságban a bőr színe, ill. a származás volt a meghatározó, addig hazánkban, az 1950-es években a vagyon, és a más politikai nézet. Előbb megbélyegzettként (jelen esetben kuláklísta kerüléssel) ki kellett válniuk a közösségből és szenvedni, majd el is pusztulniuk azoknak, akik nem a szocializmushoz tartozó proletárok voltak, ill. akik a kommunizmus eszméjét nem vallották magukénak.

Õsi készítés szerint, ha egy csoportban a faj minél primitívebb egyedei kerülnek domináns helyzetben, a biológiai törvények annál inkább eluralkodnak a humán rovasára, és az uralkodó többség tolerancia nélkül kikezdi, kilöki magából a mássága miatt kisebbségbe került egyedeket, vagy akár egész csoportrészt. Az 1950-es években ez történt a gazdasággal is. A magyar népi kultúrát, magyarságtudatot leginkább õk tartották meg. Saját birtokkal rendelkeztek, amelyre szüksége volt a kialakuló szocialista mezõgazdasági szektornak. Kiemelkedõ egyéniségek fejlõdtek ki közülük, akikre a környékbeliek figyeltek és példát vettek róluk. Mindez elég volt ahhoz, hogy üldözzék õket.

Hocsi István is mintagazda volt. Külsõ-Szõrháton, a Tanya 1743. számú tanyában 47 holdon gazdálkodott. Mûvelt, olvasott, bohém és vicces ember volt. Más idõpontokban, de fiával együtt a külsõ-szõrháti olvasóköri elnökei voltak. Vagyona alapján *virilisnek* számított. A városból sokan jártak ki hozzá úri barátok, mint pl. dr. Heller István gyermekgyógyász, dr. Bakai György sebész fõorvos, dr. Láng Imre késõbbi szegedi agysebész professzor, Salgó László tanácsbíró.

Bár nagy családja volt, akik szerették és gondozták, 1934-ben meghalt a felesége, és így viszonylag korán özvegységre jutott. Egyébként árva gyermek volt. Az édesapja 1877-ben, a császár katonájaként elesett a boszniai okkupációban. Hocsi Istvánnak ezért korán a saját kenyerét kellett ennie. Nem volt még 20 éves, amikor megnõsült, és nekilátott a tanyáját felépíteni. Mindent a saját ízlése szerint tervezett. Korszerû, mintatanyát alkotott, mert mûvét „alkotásnak” nevezte. Rengeteget dolgozott. Szinte valamennyi kéziszerszámot elõállított és megjavított, ami a gazdálkodáshoz, ill. a tanyai élethez szükséges volt. Kialakított mûhelyében kovácsszerszámok is voltak, és a lovait maga patkolta. Két igavonó bivalyával, a „Bojtos”-sal és a „Mozsár”-ral gyakran virradat elõtt kelt. Amikor befogta és hangos szóval nõgatta õket, ez jel volt a szomszéd tanyákban is, hogy keljenek, mert Hocsi István már dolgozik.

Az 1950-es évek elején a beszolgáltatásokkal való késedelem, az adóhátralékok, de még a répaszállítás mikéntje is Hocsi gazda bûnlajstromát

gyarapította. Hozzájárult ehhez, hogy Darabos János egykori béresük, aki erre a feladatra sem volt igazán alkalmas, közben tanácselnök lett, és hűségesen végrehajtotta Rákosiék minden, a gazdatársadalom ellen irányuló rendelkezését, ezért közutálatnak örvendett. Egykori béres múltját megtorlandó, Hocsiékon is többször „igazságot tett”.

Az ifjú gazdát, Hocsi Imrét a gazdasági vétkek miatt hosszabb, rövidebb időre többször lecsukták. A tanácsnál dolgozó barát előre figyelmeztette a fiatal gazdát, hogy „– Már sokáig voltál itthon, ismét be kell, hogy varrjunk egy időre.”

Az öreggazda kínzását lélektanilag végezték. Területük a székkutasi Új Élet szövetkezethez tartozott. K kilométernyire az ő birtokuktól volt egy régi, nádtetejű, ütött-kopott tanya, amelyet Kassai doktortól vettek el. A Hocsi családot először 1955-ben kényszerítették tanyájuk elhagyására, és csereingatlanként ezt az ócska Kassai-tanyát kapták.

Ismét a szorgalmukra fizettek rá. Ugyanis azonnal nekiláttak a tanya megjavításához. Egy év múlva ez a gazdaság is virágzott, a régi tanyájukat pedig a gondatlan használat lepusztította. Ekkor visszaköltöztették őket. A forradalom után, 1956 telét már ott töltötte a család. Amikor hurcolkodtak, azt mondta a menyének, Héjja Annának, hogy „– Hallod-é, Annuskám, én nem hittem volna el, hogy még mögéröm azt az örömet, hogy én ide visszagyühetök” — idézte menyé az apósa akkori szavait, majd hozzátette, „– és kedves apám röszketött testében a nagy örömtől.”

Nem tanultak, a szorgalom a vérükben volt. Ismét nekiláttak a visszakapott jussuk rendbehozásához. Hocsi István ettől kezdve emberfeletti munkát végzett a tanyában. A dülöbízatosnak kötelessége volt mindenkit szemmel tartani, és tapasztalatairól a kutasi rendőrörsön beszámolni. Hírhedt, kuláknyúzó hely volt ez. Egy példa: az azonos időben becitált, tisztességben megőszült két öreg gazdát „gazdasági vétkük” miatt úgy szégyenítették meg, hogy szembeállították őket, és rájuk parancsoltak, hogy köpködjenek egymás arcába. Az eset után az egyik a Tiszának ment, másik hasonló eset kapcsán pedig valaki felakasztotta magát.

Amikor ismét híre járt, hogy a Hocsi-tanya, mint egy palota csillog, 1957 márciusában megint visszaköltöztették őket, a közben eredeti állapotára leromlott Kassai-tanyába. Hocsi Istvánt így jellemezték családtagjai: bár 82 éves, de egészsége volt, csak egy kis érlemzesedést tapasztaltak nála, mert reszketett a keze, de szellemileg élete utolsó órájáig teljesen friss volt. Épen őrizte mind a 32 fogát, és tele volt tervekkel. A bivalyok jászlát akarta éppen felújítani. Nem volt iszákos, de minden reggel megivott egy kis pohár pálinkát.

A tanyában volt egy külön szoba, amelyet *alsó háznak* hívtak. Hocsi István ebben készített magának szállást. A tanya előtti ereszalján állt az egyik ágya. Addig ebben aludt, amíg tétre fordulván az idő, a bajuszát hajnalra be nem lepte a dér, csak ezután költözött be a szobájába. A családtagok elbeszélése alapján, most felidézem a halála előtti estét.

A család szomorúan pakolt össze, mert másnap reggel költözködni kellett. Hocsi István pálinkával végigkínálta a család felnőtt tagjait, majd így beszélt:

„– Holnap már abban a tanyában alszunk? Én oda többet nem szeretnék visszamönni. Éngöm akkor ott ősz mög a fene, abba a *bagolyvárba*. Én már ezt csakugyan nem bírom ki.”

Ezzel elköszönt, és bement az alsó házi szobájába. A család is nyugovóra tért. Reggel, este az volt náluk a szokás, hogy köszöntötték egymást. Idős Hocsi Istvánhoz menye, Annuska ment be, úgy 5-6 óra között. Így idézte föl az eseményeket:

„– Édösapám ott feküdt még az ágyába, ami tûle szokatlan volt ebben az időben. Ráköszöntem illendően, de nem szólt sömmit. Ismét köszöntem, de nem felelt. Szaladtam a férjemhöz elmondani a hírt, aki influenzás beteg volt, rosszul érezte magát, és még szintén feküdt. Rosszat sejtve azonnal fölkelte és kimönt. Amikor visszagyűtt az alsó házból, azt mondta, hogy »– Kedvesöm, édösapám mög van halva.« Amikor kitakartuk, azt láttuk, hogy fölvette szép fehér bûgatyáját, oszt abba feküdt bele az ágyba. Hanyatt feküdt, oszt a mellén a kezit összefonta, mintha imádkozna. Vergődés nem látszott rajta.”

Unokái beszéltek el, hogy „a halála az első álmában érthette. Azonnal szaladtunk a faluba Kónya János doktor úrhoz, aki szívelégtelenségöt állapított mög. Kedves apánk csak költözött ezön a röggelön, de nem a bagolyvárba, hanem löcsös kocsin a székkutasi temető ravatalozójába, onnan pedig a temetési engedély mögszörzése után, a vásárhelyi Kincsös temetőbe. 1957, március 15-én temettük. Pinkóczi Gusztáv református lelkész azt mondta a gyászbeszédiben, hogy »– Nem jutott el az ígélet földjére.«”

Ezután az unokák még egy érdekes eseménysorra, a március 15-höz fûzödõ családi vonatkozásokra hívták föl a figyelmemet. Hocsi István fia, Imre is március 15-én halt meg, 1981-ben, és az unokája 1990, március 15-én született. Három nemzedék váltotta egymást nemzeti ünnepünk évfordulóin valamiféle babonás, transzcendentális rendben, mintha lélekvándorlással jöttek, mentek volna.

Végezetül föl kell még hívnom a figyelmet arra, hogy talán nem volt véletlen, amikor egymástól függetlenül ketten is úgy jellemezték a woodoo-halálban elhunyt ember egészségi állapotát, hogy „megvolt mind a 32 foga”. Ez ebben az esetben egyfajta jelzés értékû tulajdonságként fogható föl.

IRODALOM

- BAKOS Ferenc (szerk.) (1965 és 1994): Idegen szavak kéziszótára. Akadémiai Kiadó Budapest
- BJERRE, Jens (1973): Vad Új-Guinea. Gondolat, Világjárók 88. (Ford.: Sellő Edit Éva.) Budapest
- BODROGI Tibor (1981): Törzsi művészet 1-2. Corvina Kiadó, Budapest
- COCCHIARA, Giuseppe (1965): Az örök vadember. Gondolat, Budapest
- CSIZMADIA Imre (1982): Pirkadattól delelőig. Magvető Kiadó, Budapest
- CSIZMADIA Imre (1987): Delelőtől alkonyatig. Magvető Kiadó, Budapest
- DAMM, Hans (1961): Kanaka. A Déli-tenger népei. Gondolat, Budapest (Ford.: dr. Bodrogi Tibor.)
- DIÓSZEGI Vilmos (1967): A pogány magyarok hitvilága. Akadémiai Kiadó, Körösi Csoma Kiskönyvtár, Budapest. Szerk.: Ligeti Lajos. (A táltos révülése. 95-108. p.)
- DÖMÖTÖR Tekla (1981): A magyar nép hiedelemvilága. Corvina Kiadó, Budapest
- ELKIN, Adolphus Peter (1986): Ausztrália őslakói. Gondolat, Budapest
- FALK-RØNNE, Arne (1978): A déli tenger hét hulláma. Gondolat. Világjárók 123. Budapest
- FRAZER, Sir James George (1965): Az aranyág. Gondolat, Budapest (A II. jav. kiadás: Századvég, Ozirisz Kiadó, Budapest, 1995.)
- FUKAZAVA Hicsiró (1956): Zarándokének. In: Zarándokének. Európa Könyvkiadó. Modern Könyvtár, Budapest, 1965. (Ford.: Szenczei László.) 5-41. p.
- GOMBKÖTŐ Mihály (1994): Levente voltam. A szerző kiadása. Kardoskút
- HARNER, Michael (1997): A sámán útja. Édesvíz Kiadó, Budapest
- HÁRDI István (1995): Pszichológia a betegágynál. Medicina Könyvkiadó, Budapest (VI. kiadás.)
- HÁRDI István (1966): Ápoláslélektan. Megértés és magatartás a gyógyításban. Medicina Könyvkiadó, Budapest
- HERCZEG Mihály (1993): Csizmadia Imre. 28. p. In: Jeles Vásárhelyiek. Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Hódmezővásárhely. Összeállította: Kőszegfalvi Ferenc.
- HEYERDAHL, Thor (1963): Aku-aku. Gondolat. Világjárók 20. Budapest. (II. kiadás. Ford.: Neményi Ödön.)
- HOPPÁL Mihály- TÖRŐ László (1975): Népi gyógyítás Magyarországon. 13-176. In: Orvostörténeti Közlemények. Népi Gyógyítás Magyarországon. Medicina Könyvkiadó Vállalat, Budapest. (Supplementum 7-8.) Szerk.: Antall József, Buzinkay Géza.

- JAHODA, Gustav (1975): A babona lélektana. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest
- KATONA Lajos- LUSZTIG Imre (1995): A második világháborúból hazatért Hódmezővásárhelyiek 1945-1995. A Második Világháborús Emlékbizottság, Hódmezővásárhely
- KISS Lajos (1958): Vásárhelyi hétköznapiak. Magvető Könyvkiadó, Budapest
- LAUDE, Jean (1972): Fekete Afrika művészete. Gondolat, Budapest
- LÉVI-STRAUSS, Claude (1973): Szomorú trópusok. Európa Könyvkiadó, Budapest
- LIPS, Julius (1962): A dolgok eredete. Gondolat, Budapest
- NAGY Gyula (1975): Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán. A Békés megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba. Szerk: Nagy Gyula. (Felhasználtuk: a 82-83. p. közötti térképet. Ennek számai nem tanyaszámok, hanem az *adattár és térképlapok* számai!)
- NÁSZ István (1988): Klinikai mikrobiológia. Medicina Könyvkiadó, Budapest. (II. kiadás.)
- ORSZÁG László (1970): Angol – Magyar Szótár 1-2. Akadémiai Kiadó, Budapest, III. kiadás. 2: N–Z.
- OWEN, Bob (1987): Megáll az AIDS. Agykontroll Kft, Budapest.
- POLCZ Alaine (1989): A halál iskolája. Magvető Könyvkiadó, Gyorsuló idő, Budapest
- PÓCS Éva (válogatásában) (1986): Szem meglátott, szív megvert. Magyar ráolvasások. Helikon Kiadó, Prométheusz Könyvek, Budapest
- RÓHEIM Géza (1925): Magyar néphit és népszokások. Universum Kiadó, Budapest
- SÁNTA Ferenc (1972): Sokan voltunk. 5-17. In: Isten a szekéren. Szépirodalmi, Zsebkönyvtár, Budapest
- SERGŐ Erzsébet (1979): Népi gyógyászati eszközök a magyar múzeumokban. 287-312. In: Orvostörténeti Közlemények. Népi gyógyítás Magyarországon. Medicina Könyvkiadó Vállalat, Budapest (Supplementum 11-12.) Szerk.: Antall József, Buzinkay Géza.)
- STERBETZ István (1975): A természet szolgálatában. Natura, Budapest
- STINGL, Miloslav (1975): Az utolsó paradicsom. Gondolat, Budapest
- STINGL, Miloslav (1979): Keresztül-kasul Mikronézián. Gondolat, Világjárók 131. Budapest
- SUMNER, William Graham (1978): Népszokások. Gondolat, Budapest
- SZEKERES Imre Gyula (1996): Nyolc év rabmunka a Szovjetunió vorkutai lágereiben 1945-1953. Westtradesped Bt. Budapest.
- SZENTI Tibor (1979): A tanya. Gondolat, Budapest
- SZENTI Tibor (1980): Kutyahûség. Egészségügyi Dolgozó, 1979. okt. 1.

- A gyógyítás világa. Budapest, Medicina Könyvkiadó 455-461.
- SZENTI Tibor (1991): Hit a gyógyításban, az orvoslásban és az életben. 39-40. p. In: Szentí T.: Egészségünkért! Csongrád Megyei Egészségnevelési Osztály, Szeged. Megjelent: Hódmezővásárhely. Szerk.: a szerző.
- SZENTI Tibor (1994): A halál. A hódmezővásárhelyi Erzsébet Kórház, az *Életünkért, Egészségünkért, Hódmezővásárhely Lakosságáért Alapítvány*, és az Állami Tisztiorvosi Szolgálat Csongrád Megyei Intézete, Szeged-Hódmezővásárhely. (1.8. Woodoo-halál. 15. p.)
- SZENTI Tibor (1995): *Megkapaszkodás és elszakadás*. A hódmezővásárhelyi Erzsébet Kórház, az *Életünkért, Egészségünkért, Hódmezővásárhely Lakosságáért Alapítvány*, és az Állami Tisztiorvosi Szolgálat Csongrád Megyei Intézete, Szeged-Hódmezővásárhely
- THANHOFFER Lajos (1943): Kongó. Orvosi táskával Afrika földjén. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest
- VARGA Katalin–JAKUBOVITS Edit–JANECSKÓ Mária (1995): A tudatállapot általános anesztézia alatt. Magyar Pszichológiai Szemle, Akadémiai Kiadó, Budapest. LI. (35), 1-2: 58-82.
- VARGYAS Lajos (1976): A magyar népballada és Európa 1-2. Zeneműkiadó, Budapest
- VITEBSKY, Piers (1996): A sámán. Magyar Könyvklub – Helikon Kiadó, Budapest

ADATKÖZLŐK

GOMBKÖTŐ MIHÁLY. Szül.: Hódmezővásárhelyen, 1926. szept. 26-án. Régi földműves családból származott. Mint leventét 1944. szept. 23-án vitték el, és 1945. ápr. 2-án, Tapolcán esett fogságba. A következő táborokban szenvedett: Székesfehérvár, Temesvár, Mozsajszk, Moszkva, Tusino. Útjavításokon, mezőgazdaságban és téglagyárban dolgoztatták. 1946. jan. 3-án érkezett haza. A kis gazdaságukat elvették, így más munkát kellett keresnie. Pénztárosként ment nyugdíjba.³²

NAGY IMRÉNÉ HOCSI ILONA háztartásbeli. (Hocsi István unokája.) Született: Hódmezővásárhelyen, 1935-ben, a gazdacsaládban. Mindvégig gazdálkodásból él, ma is Nagy I. gazda felesége. Jelenleg Hódmezővásárhelyen él.

³² Katona L.–Lusztig I. 1995. 86.

HOCSI IMRE rokkantnyugdíjas, egykori raktárvezető, Hocsi István unokája. Hódmezővásárhelyen, 1940. nov. 24-én született. Jelenleg Székkutason él.

ÖZV. HOCSI IMRÉNÉ HÉJJA ANNA. (Hocsi István menyje, aki ott volt akkor is, amikor az öreggazda meghalt.) Gazdacsaládból, 1911. júl. 7-én Hódmezővásárhelyen született. Lakhelye: Székkutas

SZEKERES IMRE GYULA. Szül.: Hódmezővásárhelyen, 1925. okt. 18-án. Iparosnak tanult, kötszövő mester volt. 1944. szept. 26-án, mint levették hívták be. A háború végén, 1945 május 9-én került haza. Mivel a vásárhelyi kötszövőüzemet a háború végén „elmenekítették”, akkor nyáron cséplőgép mellett tudott elhelyezkedni. Aug. 13-án innen hurcolták el, mint „háborús bűnöst”, és 15 évi javító- nevelőmunkára ítélték. A következő táborokban szenvedett: Temesvár, Odessza, Vorkuta. Dolgozott mint szénbányász, mészegető, tégláégető és szakács. 1953. dec. 2-án tért haza.³³

TÁRKÁNY SZÜCS IMRE. Szül.: Hódmezővásárhelyen, 1928, szept. 22-én. Ősi középparaszt családból származik. Elődei között városatyákat, később diplomás, sőt tudós embereket találunk. 1944, okt. 1-én levették, mint 16 éves tanulót fegyver, felszerelés nélkül elvitték, és 1945. ápr. 4-én Bruckban fogságba esett. A lágerekben útépítésnél, erdőirtásnál, mezőgazdasági munkáknál, fafeldolgozásban és építkezéseknél dolgoztatták. A következő táborokban raboskodott: Magyaróvár, Pozsony, Aknaszlátina, Karlovka, Mihaylova, Poltava, Lubny, Zaszule, Visztibulatec, Darnica, Kijev. 1525 napot volt távol, amikor 1948, dec. 5-én hazaérkezett. Szinte mindenüket elvették. Ezután az iparban dolgozott. Jelenleg, mint nyugdíjas, többek között a visszakapott földjének művelését irányítja.³⁴

TÓTH PÁLNÉ HOCSI MARGIT. (Hocsi István unokája.) Született Hódmezővásárhelyen, 1931, febr. 15-én. Háztartásbeli, gazdálány. Lakhelye: Székkutas.

A II. rész képjegyzéke

1. A vásárhelyi Puszta ma is elhagyatott.
2. A vásárhelyi Puszta rossz talaján tengődnek az állatok.
3. A feltört gyenge föld termése gyakran a madaraké.
4. Vörös Pál pusztai tanyája előtt.
5. Mónus János portréja.

³³ Katona L.–Lusztig I. 1995. 244.

³⁴ Katona L.–Lusztig I. 1995. 264.

6. Mónus János munka közben.
7. Mónus János a kocsin.
8. A düledező Mónus-tanya
9. A letakart kocsi használaton kívül.
10. Szerszámai a tanya körüli gazban rozsdásodtak el.
11. A ház körül még a talicskával szállít.
12. A trágyadombon állva figyelt.
13. Egy vihar elvitte a tanya déli végét.
14. Néhányszor még a vastûzhelyen főzött.
15. A földém beszakadt, a kemence bedőlt.
16. Ruháit pokrócba kötve várja sorsa fordulását.
17. Előbb a tanyaház elé ült.
18. Utóbb a tanya végénél melegedett a napon.
19. A bezárt tyúkok az ajtórésen keresztül kémlelték szabadulásukat.
20. A magára hagyott tanya pusztulni kezd.
21. A tanyafalak összedőlnek.
22. A padláslépcső már az égbe vezet.
23. Az épület egykori bejárata a világra nyílik.
24. A nagygerenda rázuhan a törmelékre.
25. Balról Csizmadia Imre, középen Nagy Gyula, jobbról Szentí Tibor.
26. Hocsi István családja. Jobb szélén a gazda, balról a felesége, középen a gyermekei, menyé és unokája.
27. Hocsi István gazda.